

REFORM ÉS HATALOM

Megjegyzések a párt Közgazdasági Munkaközösségének állásfoglalásához

Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Közgazdasági Munkaközösség megvitatta a Hazafias Népfront Társadalompolitikai Tanácsa által jóváhagyott *Fordulat és reform* c. tanulmányt. A Munkaközösség állásfoglalását és néhány felszólalást a *Közgazdasági Szemle* 1987 júliusi száma közölte. (Az idézetek utáni lapszámok erre vonatkoznak.)

Fontos tény, hogy ez a dokumentum nyilvánosságra került, s az is, hogy a Közgazdasági Munkaközösség sok tekintetben elfogadta a *Fordulat és reform* szerzőinek diagnózisát és megoldási javaslatait. Különösen figyelemreméltó, hogy a Munkaközösség egyértelműen a változtatások szükségszerűsége mellett foglalt állást, s ezzel implicite ítéletet mondott 15 év gazdaságpolitikája felett.

Mindamellet a Közgazdasági Munkaközösség állásfoglalása számos kérdésben vagy elégtelen, vagy kétértelmű, helyenként pedig éppenséggel átsiklik alapvető elvi-elméleti kérdések felett. Miután a *Közgazdasági Szemle* hat hozzászólást is közöl a Munkaközösség tagjaitól, az alábbi reflexiók azokat is figyelembe veszik. Ezt az is indokolja, mert így világosabbá válik, hogy a megfogalmazott állásfoglalás bizonyos kompromisszumok terméke, ami önmagában véve nem baj, hiszen ez minden demokratikus folyamat szerves része. Az állásfoglalás és a felszólalások kritikai elemzése azonban rávilágít bizonyos jellemző korlátokra is.

A szövegekből ellentmondásos kép alakul ki. Nevezetesen, a *Fordulat és reform* diagnózisait az állásfoglalás, valamint a hozzászólók nagyjában egészében elfogadják és elismerik, hogy gyökeres változások nélkül katasztrófa következne be. Ugyanakkor,

mint alább bizonyítani kívánjuk, több kulcsfontosságú kérdésben a két álláspont eltér egymástól, s a Munkaközösség állásfoglalása nem tisztázott olyan elvi kérdésekben, amelyek a szocializmus jellegét, valamint a nélkülözhetetlen politikai reformokat illetik.

Figyelemreméltó, hogy a Munkaközösség sokszor csaknem szó szerint átveszi a *Fordulat és reform* közzétett szövegének fogalmazásait. (A *Közgazdasági Szemlében* közölt szöveg ugyanis az eredeti, csak zárt körben terjesztett anyag módosított változata.)

Érdemes felfigyelnünk bizonyos hasonlatosságokra a két szöveg között.

Ami a jelenlegi gazdasági helyzetet illeti, a Munkaközösség egyetértését fejezte ki a Népfront-tanulmányban kifejtett diagnózissal. Az 1979 és 1984 közötti időszakot az állásfoglalás szerint a beruházások és a fogyasztás visszafogása jellemezte. E restriktív nyomán látszólagos egyensúly jött létre, de a felszín alatt megmaradt a régi, elavult struktúra. A Munkaközösség elismerte, hogy ez a struktúra azért konzerválódhatott, mert 1972 és 1978 között lefékeztek a reformot, s a rákövetkező restriktív megakadályozta a jobban működő vállalatok megerősödését. A *Fordulat és reform* megállapította, hogy 1984 második felében a kormányzat a látszategyensúlyt valóságosnak vélte, és nagyszámú, egymásnak ellentmondó prioritások kerültek megfogalmazásra, így a növekedés dinamizálása, az antiinflációs politika, az életszínvonal emelése, a teljes foglalkoztatottság fenntartása és a külgazdasági egyensúly. A Munkaközösség állásfoglalása ezt a megfogalmazást csaknem szó szerint átveszi. A *Fordulat és reform* egyik központi javaslata a piac további kiépítésének programja. A Munkaközösség a gazdaságpolitika által elkövetett hibák közé sorolja a piacépítés elmulasztását. További hibának jelöli meg a gazdasági folyamatokba történő indokolatlan beavatkozások végig nem gondolt sorozatát.

A *Fordulat és reform* azt állította, hogy „bizalmi válság alakult ki a vállalatok és a vezetés között”; a Munkaközösség szerint a beavatkozások „kikezdi a vállalat és a kormány közti bizalmat”. A magyar közgazdászok az elmúlt két évben sokszor tették szóvá azt a reform-retorikát, amely a valóságos reform elhalasztásával és reformellenes gyakorlati lépésekkel párosult. A Munkaközösség most kijelenti, hogy a reform retorikájának felhasz-

nálásával a reform céljaival ellentétes hatású intézkedésekre került sor, nem kevés kárt okozva ezzel a reform szellemének és hitelének.

A *Fordulat és reform* egyik változata szerint az adósságválság csupán felszíne a gazdasági bajoknak, s e felszín mögött strukturális válság rejlik. A párt Munkaközössége pedig így fogalmaz:

A külkereskedelmi mérleg számottevő passzívuma, a cserearányok nagymértékű romlása csak tükörképe a magyar gazdasági teljesítmény nemzetközi piaci megítélésének. Mögötte a korszerűtlen és lassan változó struktúra (...) húzódik meg.

A diagnózist illetően tehát csaknem teljes az egyetértés a Népfrontnak készített tanulmány szerzői és a párt Közgazdasági Munkaközössége között.

Csak helyeselhető, hogy a párt Munkaközössége állásfoglalásában elismeri az elkövetett hibákat. Mi több, a közölt hozzászólások zömében még élesebb fogalmazások találhatók, mint amelyek a végleges szövegbe belekerültek. A hozzászólások konkrét példákön bizonyítják az elkövetett hibákat, mulasztásokat, következetlenségeket.

Más a helyzet azonban, amikor a Munkaközösség állást foglal a *Fordulat és reform*ban tartalmazott megoldási javaslatokkal kapcsolatban. Itt nem kívánunk foglalkozni a szorosán vett közgazdasági problémákkal, pl. azzal, hogy mennyire monetarista a *Fordulat és reform* álláspontja, sem a monetarizmus körüli általános vitával, sem a pénzügyi (monetáris és fiskális) szabályozók különböző működésével kapitalista és nem kapitalista viszonyok között.

Foglalkozni kívánunk azonban a piac szerepével kapcsolatos pártnézetekkel. A reform körül immár húsz éve folyó vitákban újra meg újra felmerül a piac és a központi irányítás (tervezés) viszonya. A „szocialista piacgazdaság” hibrid koncepciója sokféle eltérő értelmezésre adhat lehetőséget és teret enged a piac, illetve a központi irányítás helyes mértékére vonatkozó különböző fel fogásoknak. Míg a *Fordulat és reform*, elismervén bizonyos központi irányítás szükségességét, pl. a szociálpolitika területén, a piaci kapcsolatok önszabályozó tevékenységének akar nagyobb teret engedni, addig a Munkaközösség állásfoglalásából és némely

hozzászólásból kiolvasható egy bizonyos aggodalom, félelem a piactól. Érezhető, hogy a piac bevezetése legitimációs problémák elé állítja a szocialista hatalmat.

Ugyanakkor a technológiai fejlesztés problémája szervesen összekapcsolódott a reformtörekvésekkel. Ugyanis kézenfekvővé vált, hogy az alkalmazott technológiának a vállalatokban folyó fejlesztéséhez a vállalatoknak nagyobb önállóságra van szükségük, és hogy a túlzott központi nyereségelvonás akadályozza, elsősorban a sikerebb vállalatoknál, a magasabb szintű technológia bevezetését. Ez még inkább megerősítette a piaci viszonyok bővítésének, illetve a központi irányítás csökkentésének szükségességét.

Mindeddig a teljes foglalkoztatottság maradt az a hivatkozási alap, amely a szocializmus felsőbbrendűségét lett volna való bizonyítani. Ám ma már nemcsak az üzemeken belüli munkanélküliség gazdasági tarthatatlansága és a fejlődést fékező szerepe nyilvánvaló, hanem az is, hogy az átstrukturálás tényleges, nyílt munkanélküliséget, esetleg nagyarányút, hoz magával. Az is egészen bizonyos, hogy az életszínvonal csökkenése a legközelebbi néhány évben nem állítható meg. A *Fordulat és reform* szerzői erről nyíltan szólnak, a Munkaközösség állásfoglalása azonban sokkal óvatosabb és általánosabb:

Az életszínvonal csökkenése, az átmeneti strukturális munkanélküliség valószínűleg nem kerülhető el, ez az összefüggések logikájából adódó kényszer. Fontos ugyanakkor felhívni a figyelmet arra, hogy a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági hatások nem a szükséges intézkedések következményei. A munkaközösség úgy ítéli meg, hogy az elodázhatatlan lépések elmaradása – a pozitív átalakítások bekövetkezése a hosszú távú tendenciák megváltozása nélkül – még nagyobb életszínvonal-csökkenéssel és más negatív társadalmi következményekkel fenyegetne.

Az áldozatvállalások minimalizálása érdekében a szocialista piacgazdaság rendszeréhez illeszkedő szociálpolitikai koncepció mellett szükség van egy, a negatív hatásokat is kezelni tudó társadalom- és szociálpolitikai programra. E program alapján kell dönteni arról, hogy az elkerülhetetlenül meghozandó áldozatok milyen mértékűek lehetnek, kiket érintsenek, s mire nyújthatunk e tekintet-

ben garanciákat. Egy ilyen program kidolgozására azért is szükség van, hogy elkerüljük azokat a csekély gazdasági hatású, de a társadalmi érzékenységet fokozottan irritáló intézkedéseket, amelyekre az elmúlt években többször is volt példa. (666. lap.)

Így hát egy idő óta új fogalom került be a magyar politikai-politológiai nyelv szótárába: a „szocializmuskép”, mely másként megfogalmazva a „szocializmus érvényes koncepcióját” hivatott ábrázolni. Már maga az a tény, hogy „a szocializmus érvényes koncepciója” mint fogalom egyáltalában felmerül, igen figyelemreméltó, mert felfogható úgy is, hogy a hivatalos ideológia számot vet a valósággal, szakítani akar egy merev, megkövesedett koncepcióval, illetve a „valóságosan létező szocializmus” gyakorlatával s történelmileg dinamizálni kívánja a szocializmus fogalmát. Másrészt azonban felfogható úgy is – s erre sok jel mutat –, hogy a modernizálási törekvések mögött a hatalmi struktúra megőrzése a fő cél.

A Munkaközösség állásfoglalása szükségesnek tartja, hogy külön fejezetet iktasson be az anyagba „A politikai reform – a párt vezető szerepe” címmel. Ebben kijelenti, hogy a gazdasági reformnak politikai reformmal kell párosulnia s hangsúlyozza, hogy a „politikai reform keretében előre kell haladni a társadalmi nyilvánosság kérdésében”; „a társadalom széles rétegeit érintő kérdésekben ne szülessenek döntések a nyilvánosság bevonása nélkül.” (669. lap.)

Míg azonban a *Fordulat és reform* szerzői egy sor konkrét javaslattal állnak elő, melyek középpontjában a következők állnak: a párt alkotmányos helyének kialakítása, a párt, a képvisleti és államigazgatási szervek, az érdekképviselések, valamint a nyilvánosság intézményei közötti új munkamegosztás, a képvisleti rendszer gyökeres reformja, az Elnöki Tanács hatáskörének felülvizsgálása, a kormány működési módjának átalakítása, egy kabinet-jellegű kormányzati munka kialakítása és a reformfolyamat mozgalomként való megszervezése – addig a Munkaközösség állásfoglalása jobbra általánosságokat tartalmaz, illetve a már korábban bevezetett félmegoldásokra helyezi a hangsúlyt, aláhúzván a párt vezető szerepét.

A politikai és társadalmi mechanizmus korszerűsítésének szükségességével kapcsolatos elvi egyetértés mellett a mun-

kaközösség úgy ítéli meg, hogy az anyagban szereplő konkrét javaslatok eltérő megközelítést igényelnek. A politikai-társadalmi szférára vonatkozó javaslatok egy része olyan követelményeket fogalmaz meg, amelyek vagy már eddig is érvényesültek, vagy hasonló szellemű megoldások vannak készülóban. Így a szélesebb demokratizmust szolgálják az új választási törvény, valamint a Parlament és a Minisztertanács szerepének pontosabb elhatárolására irányuló munkálatok. Van az anyagban néhány megfontolást igénylő javaslat és vannak olyanok, ahol a változtatás igényével igen, de a javasolt megoldási móddal már nem lehet egyetérteni. (669. lap.)

A munkaközösség egyetért azzal, hogy érdemben erősíteni kell az Országgyűlés szerepét, s indokolt az Elnöki Tanács Országgyűlést helyettesítő hatáskörének felülvizsgálása. Nem támogatja azonban azt, hogy az Országgyűlésen belül olyan képviselői csoportok alakuljanak, amelyek önálló választási programjuk alapján szerveződnek. (670. lap.)

Már egy felületes áttekintés is kézenfekvővé teszi, hogy a Munkaközösség állásfoglalása a legjobb esetben is azt a magatartást tükrözi, hogy a párt a körülmények kényszerítő hatására engedelményeket tesz, de hatalmi monopóliumát nem hajlandó feladni. Ekkor azonban felmerül a kérdés, hogy mennyire vehető komolyan a demokratizálódás, mely a politikai reformok lényege kellene hogy legyen. Nem retorikus kérdést teszünk fel tehát, amikor felvetjük a következőket: valóságos demokrácia hiányában, a párt vezető szerepének fenntartása mellett mi a biztosíték arra, hogy a párt múltbeli gazdasági és társadalompolitikai hibáit, katasztrofális melléfogásait *ugyanaz a párt, demokratikus társadalmi ellenőrzés és az ahhoz szükséges intézményrendszer megteremtése nélkül* ki akarja, ki fogja, ki tudja javítani? Milyen alapon várható el a magyar néptől, hogy bízzék ugyanabban a vezető garnitúrában, ugyanabban a hatalmi struktúrában, amelyik a tönk szélére juttatta az országot? S ez nem túlzó megállapítás. Pusztán két tényt kívánunk említeni: Angyal Ádám, a Munkaközösség tagja, a Ganz Danubius Hajó- és Darugyár vezérigazgatója, hozzászólásában „lemaradóban lévő ország”-ról beszél (671. lap); Buza Márton, a Szakszervezetek Elméleti Kutató-

intézetének igazgatója, a Munkaközösség tagja, aki részt vett az állásfoglalás megszerkesztésében, hozzászólásában a következőket mondja a *Fordulat és reform*ról:

A gazdasági és társadalmi helyzet értékelése (I. fejezet) nem egyszerűen diagnózis: inkább egyfajta *gazdaság- és társadalompatológia*. Nem azért, mert rendkívüli információkat tárt elénk a tanulmány, bár vannak ilyenek is. Az igazi *sokkot* az váltja ki az olvasóban, ahogy a szerzők csokorba kötötték legsúlyosabb gondjainkat. Külön-külön mindegyik probléma ismert, a hivatalos értékelések sem rejtik őket véka alá, egybegyűjtve azonban ezek már *más minőséget* kapnak, ami azt sugallja: *alapvetően* elrontottunk valamit. (678. lap. A kiemelések az eredeti szövegben.)

Mindezek a problémák, ha alaposan végiggondoljuk őket, számos elvi kérdést vetnek fel, még akkor is, ha tudjuk, hogy a jelenlegi helyzetben csakis elvi kérdésekként foghatók fel s nem úgy, mint napirenden levő politikai feladatok.

Az első, s talán legfontosabb ez: szükség van-e a pártra? Motorja-e vagy fékje a párt a gazdasági és társadalmi fejlődésnek? A Munkaközösség fontosnak tartja megállapítani, hogy „A párt nélkül létezhetnek reformgondolatok, de nincs reformfolyamat. (...) A párt nélkül nem valósítható meg az az érdemi, átfogó program, amelyre feltétlenül szükség van.” (670. lap.)

Csakhogy képes-e a leninista párt – mégha erőfeszítéseket tesz is rá, hogy megszabaduljon a sztálinista ballaszttól – arra, hogy valóságosan megreformálja önmagát és a társadalmat? S ha igen, hajlandó-e megosztani a hatalmat a társadalommal, mégpedig nemcsak jelképesen, nemcsak formailag, hanem ténylegesen?

Lehetséges, hogy a dolgok logikája egyszer idáig viszi majd a fejlődést, de ez, ha egyáltalában bekövetkezik, a távoli jövő kérdése. A közeljövő nem sok jót ígér. A Munkaközösség állásfoglalása, a *Fordulat és reform* javaslatainak benne foglalt bírálata, valamint az egyes hozzászólások hangneme arra utal, hogy még mindig irányadók az alapvető politikai reformmal szembenálló erők.

Buza Márton hozzászólása ebből a szempontból meglehetősen

szimptomatikusnak tekinthető. Ő előljáróban üdvözli a *Fordulat és reform* megjelenését s őszinte elismerését fejezi ki a „szakmai színvonalért és a szerzők politikai bátorságáért”.

Az a tény (...), hogy a nyolcvanas évek közepén ez a tanulmány elkészülhetett a Népfront égisze alatt, és hogy nyilvánosságot kap, s hogy nem kényszerült szamizdatformában terjedni, hogy a KB Közgazdasági Munkaközössége megvitatta, már önmagában is figyelemreméltó. (678. lap.)

A *Fordulat és reform* megjelenése és az általa kiváltott vitasorozat csakugyan jelentős esemény. Az is figyelemreméltó, hogy a Népfront égisze alatt készült, de feltehetjük a kérdést: miért nem az MSZMP égisze alatt készült ez az anyag, kiváltképp akkor, amikor a párt a fejlődés motorjának ábrázolja magát s ragaszkodik hatalmi monopóliumához?

Buza Márton állást foglal a nyílt kormányzati önkritika követelményével kapcsolatban is.

A szerzők „nyílt kormányzati önkritikát” követelnek ami helyénvaló, hiszen a kormány legutóbbi látszatintézkedéseivel (a munkaidőt védő intézkedésekkel, a bérstoppal, a nyugdíjrendszer körüli huzavonával) maradék tekintélyét is elvesztegeti. Ugyanakkor azonban — „mivel nem változott a párt és az állam összefonódottsága” — valójában *nem volna elég* a kormánynak önkritikát gyakorolni: ugyanezt meg kellene tennie a párt legfelső vezetésének is. És itt alapvető kérdéshez érkezünk: reálisan elképzelhető-e egy hatalmon levő pártról, hogy „hamut hintsen a fejére”, „megszaggassa ruháit”, vállalva e tettének konzekvenciáit!? Talán még azt is ismerje el, hogy alkalmatlan a vezető szerepre? Adja fel küldetéstudatát, mondjon le a *hatalomról*, amely a kommunista pártok számára mindig is első számú prioritást jelentett? Erről szó sem lehet! (679–680. lap.)

Az önkritikát csak akkor lehet számonkérni, ha világosan megmondjuk azt is: ki és milyen ügyben gyakorolja. Az a paradox helyzet, hogy a *diagnózisban* általános egyetértés alakult ki, pontosan jelzi, hogy az önkritika formális követelése sehová sem vezet, hiszen „mindenki, minden szinten” hangsúlyozza, hogy „szinte minden” válságban van. Konszenzus tehát nemcsak a sikerpropaganda optimista színeiben alakítható ki, hanem a válságpropaganda pesszimista

konszenzusa is elérhető. Az önkritika azonban így megfoghatatlanná válik, s ez végül is csak oda vezethet, hogy „a kormányzat dialógust kezdeményez a társadalommal”, azaz a társadalom vállán sírja ki magát. (680. lap. A kiemelések mindenütt az eredeti szövegből valók.)

Hozzászólásnak folytatásaként Buza Márton kitér a párt és a szakszervezetek jövőbeli szerepére. Noha a szerző megfogalmazásai nem kerültek bele a Munkaközösség állásfoglalásába, ezek a maguk nagyobb szókimondásával jó betekintést nyújtanak a pártállami döntéshozók szellemiségébe, bizonyosságaiába ill. bizonytalanságaiba.

Helyeslem, hogy a párt legyen a reform hodrozója. Meg kell erősíteni a párt érdekintegráló, érdekharmonizáló funkcióját. Meg kell reformálni a politikai mechanizmust; markánsná kell tenni a párt, a kormány és a szakszervezet között a funkció- és felelősségmegosztást. A politikai rendszert működőképessé és működését a nép számára világossá és egyértelművé kell tenni. (682. lap.)

Félek a szabad újságalapítástól, bár nem ártana a rendszernek egy olyan hetilap, amelyben a „másként gondolkodók” mondhatnák a magukét. (683. lap.)

Félek a globális önkritikától, mert ilyen már volt. Nem értek egyet a személyi konzekvenciák levonásának szükségével, mert szinte ugyanazt a garnitúrát alkalmasnak tartom egy jobb koncepció konkretizálására és érvényesítésére. Lehet, hogy egészen új kormány kell, de félek attól, hogy az nem lesz jobb a mostaninál. Nem biztos, hogy az eddig pozícióban nem lévő tudósok, kutatók, funkcionáriusok jobban el tudják látni a felelős kormányzati munkát a mostani tapasztalt politikusoknál. (uo.)

Ugyanakkor Buza Márton kijelenti:

(...) a további lépések kidolgozásában és megvalósításában – már az érdemi döntések meghozatala előtt – a jelenleginél nagyobb szerepet kell kapniuk az érdekvédelmi szervezeteknek, elsősorban a szakszervezeteknek. Számomra érthetetlen, hogy a szakszervezetektől miért nem kérnek javaslatokat a kibontakozásra. Ugyanilyen érthetetlen, hogy miért nem engedik meg nekik, hogy a kormányétól eltérő álláspontjukat nyilvánosságra hozzák. A tömegek egyre inkább

csak olyan szakszervezeti mozgalmat fogadnak el, amelynek van „saját arca”. Az erős, tekintélyes szakszervezeti mozgalom alapvető pártérdek! (uo.)

Hogyan lehet viszont „saját arculatú” szakszervezeteket létrehozni, ha azoknak továbbra is fenn kell tartaniuk „kettős funkciójukat”, be kell tölteniük a „transzmissziós szíj” szerepét – mint a szerző hangsúlyozza (lásd 683. lap)? Csak emlékeztetni kívánunk arra, hogy a kifejezés Sztálintól ered. Ezért nem is rendkívüli, hogy Buza védelmezi a „demokratikus centralizmus” elvét, mely nélkül, úgymond, „nem beszélhetünk többet kommunista (bolsevik) pártról”.

Milyen alapon várható el, hogy az ország lakossága függetlennek érezze a „transzmissziós szíj” és a „kettős funkció” szerepét betöltő szakszervezeteket?

S még általánosabban: Milyen alapon lehet elvárni, hogy a lakosság bizalommal tekintsen azokra, akik gazdasági és társadalompolitikájukkal előidéztek a jelenlegi helyzetet? Miért fogadják el azt az alárendelt szerepet, amelyet a Munkaközösség állásfoglalása nekik kioszt, nevezetesen, hogy aktívan, ötletteljesen részt vegyenek a majdan meghozandó határozatok végrehajtásában? Azon határozatok végrehajtásában, melyek meghozatalában a hivatalos pártszervek nemigen akarnak számítani rájuk.

A párt Közgazdasági Munkaközösségének állásfoglalásában található felemáság tehát előrevetíti, hogy a reform továbbra is göröngyös úton fog előrebukdácsolni. Nem azt kívánjuk állítani, hogy semmi nem fog történni, mert a gazdasági – s ezzel együtt egyre inkább a politikai – helyzet súlyosbodása cselekvésre kényszeríti a pártvezetést.

A párt nehéz helyzetben van, mivel jelentősebb politikai átalakulások nélkül akarja a népet áldozatok, még hozzá komoly áldozatok vállalására készíteni. Erős kételyeink vannak atekintetben, hogy ez a vállalkozás sikeres lehet, mégpedig több ok miatt.

Először is, ma már a pártnak egyre kevésbé olyan néppel van dolga, mely az 1956-os forradalom leverését követő bénultságban él. Míg a párt-, állami és szakszervezeti vezetés kulcspozícióit olyan emberek foglalják el, akiknek alapattitűdjait 1956, illetve a forradalom leverése határozza meg, az újabb nemzedé-

kek, a mai 30–40 évesek más korszakban nőttek fel, mások a tapasztalataik és nagyon sok tekintetben más problémákkal küszködnek (még akkor is, ha a problémák gyökerei az 1956-os forradalom elnyomásában keresendők). A régi retorika, a régi módszerek egyre kevesebb hitelt kapnak, viszont a párt még mindig nem készült fel arra, hogy a tényleges demokratizálást célzó radikális intézkedéseket vezessen be. Másodszor, a gazdasági struktúra további toldoztatása-foldoztatása, bár egyes területeken több-kevesebb javulásra vezethet, végeredményben csak krónikussá teszi a válságot. A Közgazdasági Munkaközösség vitáján elhangzott hozzászólások több ízben hivatkoztak a kapitalista rendszerek, a világpiac válságára, nehézségeire, egyenetlen fejlődési tendenciáira. Nem vették azonban figyelembe, hogy a rendszerekben széleskörű újraszerveződés megy végbe (elsősorban a mikroelektronika által elindított technikai forradalom következtében). A piaci önszabályozó rendszerek és a – bár nehézségekkel küszködő – jóléti intézmények eddig aránylag jól megbírkóztak az átstrukturálás okozta problémákkal, s a világpiac eltolódásait, az új nemzetközi munkamegosztás által okozott nehézségeket is elviselték. Eközben pedig – egyenlőtlenül, aránytalanságokkal – rohamléptekben fejlesztik az új technológiát, amelynek átvételét a kelet-európai országok közgazdászai és politikusai áhítják és szorgalmazzák.

Felmerül végül a kérdés, hogy a racionális gazdálkodás bevezetése, amely a reformprogramok középpontjában áll, mennyiben lehetséges egy irracionális politikai rendszer fenntartása mellett. Irracionálisnak pedig azért nevezzük a jelenlegi magyar politikai rendszert, mert lefékezi a társadalom dinamikus erőinek önfejlesztését, mert megakadályozza, hogy a munkás ura legyen munkaerejének, mert korlátok közé szorítja a különböző nézetek szabad megnyilvánulását, a szabad, önálló érdekvédelmi szervezetek létrejöttét.

A Közgazdasági Munkaközösség állásfoglalását így fejezi be: „A munkaközösség a vitát ezzel lezártnak tekinti.” (670. lap.) Nézetünk szerint a vitának, a szabad vitának most kellene igazán elkezdődni.

VARGA IVÁN